

#073

#samen

#vernieuwend

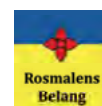
#duurzaam

Bestuursakkoord
gemeente 's-Hertogenbosch
2018-2022 #mei 2018

D66

**GROEN
LINKS**

Inhoud

>	Voorwoord	3
>	Economie en arbeidsmarkt Een sterke lokale economie die voor banen zorgt, nu en in de toekomst	5
>	Talentontwikkeling Onderwijs en educatie voor optimale ontwikkeling van ieders talenten	7
>	Sociale kwaliteit Iedereen doet mee!	9
>	Gezondheid en vitaliteit Positieve gezondheid met zoveel mogelijk toekomstperspectief	11
>	Cultuur en sport Een rijk cultuur- en sportklimaat in een cultuurhistorische omgeving	13
>	Energie & klimaatadaptatie 's-Hertogenbosch vergroent!	15
>	Leven en wonen Voldoende en duurzamere woningen in sterke wijken en dorpen	17
>	Verkeer en mobiliteit Optimale bereikbaarheid door slimme, schone en duurzame oplossingen	19
>	Openbare orde en veiligheid Samenwerken aan een veilige gemeente 's-Hertogenbosch	21
>	Partnership voor doelen Samenwerken: we kunnen en willen niet anders!	23
>	Financiën Het gemeentelijke huishoudboekje blijvend op orde	25

Bekijk ook de digitale versie >

Voorwoord

Maatschappelijke opgaven zijn steeds complexer. Bijvoorbeeld waar het gaat om de grote veranderingen op klimaat gebied (energie transitie en klimaat adaptatie), het sociaal domein en de nieuwe Omgevingswet. Voor vragen die hieruit voortkomen zijn vernieuwende oplossingen nodig. Inwoners zijn voor ons hierbij onmisbaar. En we vragen ook ondernemers, maatschappelijke organisaties en medeoverheden binnen en buiten onze gemeente om samenwerking. Met overheidsparticipatie als uitgangspunt willen we beter aansluiten bij de veranderingen in de samenleving. Dit sluit niet uit dat soms een meer actieve, sturende rol van de gemeente nodig is. Oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken moeten vooral duurzaam zijn. Niet alleen vanwege het klimaat. Ook met het oog op toekomstige generaties. De groene draden van dit bestuursakkoord en deze bestuursperiode zijn dan ook samenwerken, duurzaamheid en vernieuwing.

In aanloop naar dit akkoord zijn we in gesprek gegaan met inwoners. En hebben we hen gevraagd welke ideeën zij hebben over de samenwerking met het gemeentebestuur. Op 12 en 14 mei 2018 deden we dit in de stadsbus. En op locatie bij het winkelcentrum de Rompert en het NS station in Rosmalen. Daarnaast hebben wij op onze oproep diverse reacties ontvangen via sociale media en de website. Hieruit blijkt dat een groot deel vindt dat er al veel goed gaat. Deze inwoners zijn over het algemeen tevreden over de ontwikkeling van onze gemeente. En zij hebben vertrouwen in het gemeentebestuur. Bovendien komt uit de reacties een grote betrokkenheid van inwoners bij de eigen woon- en leefomgeving naar voren. En bij allerlei thema's die het niveau van wijk of dorp overstijgen. Op al die onderwerpen wordt samenwerking met ons verwacht. Die samenwerking moet vooral resultaatgericht zijn; het oplossen van problemen staat centraal. Daarbij wordt een ondersteunende, dienstverlenende houding van de gemeente verwacht. Dit vraagt om een werkwijze waarbij steeds met inwoners wordt gesproken. In veel van de reacties klinkt dan ook de oproep door om in de nieuwe bestuursperiode door te gaan op de nu ingeslagen weg.

De komende periode zetten we grotere stappen op het gebied van energie transitie en klimaat adaptatie. We zetten ons in voor voldoende passende en zo zuinig mogelijke woningen. En streven naar slimme, schone en duurzame mobiliteit. Op economisch vlak zijn er grote kansen binnen de ICT sector. We richten ons bovendien op een goede aansluiting tussen het onderwijs en de behoefte op de arbeidsmarkt. En kijken daarbij specifiek naar het tekort aan praktisch opgeleide mensen in verschillende sectoren. Inwoners hebben over het algemeen zelf de kracht om het meeste uit hun leven te halen. En hebben daar de gemeente niet bij nodig. Maar voor sommigen is dit minder makkelijk. Bijvoorbeeld door werkloosheid, eenzaamheidsgevoelens, armoede of een beperking. Voor hen zijn we zorgzaam. Goed onderwijs op alle niveaus is voor iedereen één van de basisvoorwaarden om zoveel als mogelijk deel te kunnen nemen aan de samenleving. Daarmee is het mogelijk ieders talent tot ontwikkeling te laten komen. Werken naar vermogen of een andere zinvolle dagbesteding is hierbij ook belangrijk. We zorgen dat inwoners die gebruik maken van Wmo of jeugdhulp zoveel als mogelijk perspectief houden in hun leven. Dit doen we door uit te gaan van positieve gezondheid. Dat betekent denken in mogelijkheden, in plaats van onmogelijkheden. Dit komt niet alleen het welzijn van deze inwoners ten goede. Ook houden we zo zorg betaalbaar en toegankelijk. We investeren deze bestuursperiode bovendien in cultuur. En versterken zo onze positie als Cultuurstad van het Zuiden.

Elke paragraaf begint met onze uitgangspunten rond een thema. En de onderwerpen waaraan we werken. We beschrijven ook de onderwerpen waarover het college met de Bossche samenleving in gesprek gaat. Veel opgaven beperken zich niet tot de inhoudelijke verantwoordelijkheid van één bestuurder. Een integrale benadering is daarmee meer dan ooit nodig. Binnen onze bestuursstijl geven we meer ruimte aan maatschappelijke initiatieven. En tonen we lef om te experimenteren. Dat vraagt dat we risico's accepteren. En dat wanneer iets niet werkt, we dit niet zien als falen. Maar juist als kans om te leren voor de toekomst. De ruimte en het vertrouwen dat we geven, mag natuurlijk niet leiden tot misbruik. Daar treden we tegen op.

De bestuursstijl die we nastreven is niet van vandaag op morgen gerealiseerd. Toch is het onze overtuiging dat we hier met vallen en opstaan in slagen. In directe samenwerking met gemeenteraad, inwoners, ondernemers, maatschappelijke organisaties, medeoverheden en gemeentelijke organisatie. Doet u mee?

Economie en arbeidsmarkt

Een sterke lokale economie die voor banen zorgt, nu en in de toekomst

De lokale economie van de gemeente 's-Hertogenbosch is sterk. We zetten alles op alles om dat zo te houden. En verder uit te bouwen. In de eerste plaats omdat die economie voor banen zorgt op alle niveaus. Waar mogelijk stimuleren, motiveren en ondersteunen we ondernemers. Het is aan hen om invulling te geven aan hun ondernemerschap en om kansen te pakken. Met ons economisch beleid maken we 's-Hertogenbosch beter zichtbaar als aantrekkelijke gemeente om te ondernemen.

Specifiek zetten we in op de verdere versterking van de ICT sector binnen onze gemeente. We verstevigen ook de positie en rol van de JADS. Data Science kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen. Wel ligt daarbij een uitdaging om bijvoorbeeld de privacy van inwoners te beschermen. De groeiende markt van ICT en Data Science zorgt voor veel nieuwe banen. Niet alleen binnen deze sector zelf, maar ook bij toeleveranciers. Een sterkere ICT sector zorgt daarmee niet enkel voor banen voor hoogopgeleiden. Kansen op werkgelegenheidsgroei op alle niveaus zijn er tevens binnen de opkomende circulaire economie. Ook blijven we als centrumgemeente een bijdrage leveren om de regio steviger op de kaart te zetten met de sector agrifood.

Naast onze aandacht voor de ICT sector zetten we in op een betere aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. En specifiek op meer technisch en praktisch opgeleide mensen. Hun 'gouden handjes' zijn van onschatbare waarde. Maar bijvoorbeeld loodgieters en aannemers komen steeds moeilijker aan geschikt personeel. Dat is ook een probleem binnen de zorg. We bespreken met het onderwijs en ondernemers hoe deze vacatures opgevuld kunnen worden. Vanuit het regionaal Scholingsakkoord 'Meters maken op Leren(d) Werken' zetten we in op goed VMBO onderwijs en een sterke Bossche vakschool.

We zetten deze periode in op:

- Gerichte acquisitie en voldoende beschikbare, bij de vraag passende werknemers. Een gerichte vorm van acquisitie is nodig vanwege de beperkte ruimte op beschikbare bedrijfsgronden. We ondersteunen bedrijven met het oplossen van bijvoorbeeld logistieke knelpunten.
- De ontwikkeling van Heesch West tot een nieuw duurzaam bedrijfsterrein.
- Het aantrekkelijk houden van de brede binnenstad (historisch centrum en Spoorzone). Samen met ondernemers, instellingen en bewoners zorgen we ervoor dat dit de economische motor van onze gemeente blijft. Ook de voltooiing van het nieuwe centrum in Rosmalen krijgt onze aandacht.
- Het stimuleren van startende ondernemers zodat zij stabiel kunnen groeien. Dit zorgt bovendien voor meer werkgelegenheid. De inzet hiervoor via Ondernemerslift+, de Jamfabriek en Grasso zetten we voort.
- Innovatie binnen het bedrijfsleven. Als gemeente stimuleren en ondersteunen we dit waar mogelijk. De bestaande campussen zijn bij uitstek de plekken waar die innovatie van de grond kan komen. Dit vanwege de koppeling met het onderwijs.
- Een bereikbare arbeidsmarkt voor iedereen. We versterken de samenwerking tussen Weener XL en het bedrijfsleven. En bieden mensen met afstand tot de arbeidsmarkt zo meer kansen op werk.
- Het verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt door uitvoering van het regionaal Scholingsakkoord. We richten ons vooral op de sectoren techniek, ICT en zorg. Dit met als doel het aantal studenten in deze sectoren te verdubbelen. We werken hiervoor samen met onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven.

- Het aanjagen van vernieuwende initiatieven op het gebied van toerisme en vrijetijdseconomie. We zien veel kansen om hiermee het toerisme binnen onze gemeente te versterken.
- Actieve lobby. Dit doen we om meer gebruik te maken van de ruimte die Europese (economische) fondsen bieden. En om in te kunnen spelen op relevante provinciale en (inter)nationale ontwikkelingen. We breiden de lobby capaciteit hiervoor uit.
- Mogelijke uitbreiding van het maximum aantal dagen waarop verruimde openings- en sluitingstijden voor de horeca zijn toegestaan. En de eventuele verruiming van het aantal nachtzaken. We betrekken horeca, politie, bewoners, bezoekers en jongerenambassadeurs hierbij.

We gaan in gesprek over:

- Citymarketing. We willen een scherper profiel om 's-Hertogenbosch als gemeente steviger op de (inter)nationale kaart te zetten.
- Een nauwere samenwerking met omliggende gemeenten over de economische ontwikkeling van stad en regio.
- De ontwikkeling van enkele winkel strips binnen onze gemeente waar bijvoorbeeld supermarkten zich niet meer willen vestigen. En waar andere functies nu gehuisvest worden. Hierover gaan we in overleg met onder andere pandeigenaren (waaronder VvE's), corporaties en ontwikkelaars.

Onderwijs en educatie voor optimale ontwikkeling van ieders talenten

Goed onderwijs is één van de basisvoorwaarden om zo goed mogelijk deel te kunnen nemen aan de samenleving. Binnen ieder onderwijsniveau moeten jonge en oudere inwoners de vaardigheden leren om hun talenten optimaal te gebruiken. En om deze te (blijven) ontwikkelen. Dit geeft hen meer kansen, binnen en buiten het werkzame leven. Om werk te kunnen krijgen, is het belangrijk dat het onderwijs aansluit op de behoeften van de arbeidsmarkt.

De krapte op de arbeidsmarkt in bepaalde sectoren is een belangrijk probleem. De toenemende internationalisering van die arbeidsmarkt is een andere ontwikkeling. Kinderen die nu op school zitten, moeten zich steeds sneller aanpassen aan veranderingen die hierdoor plaatsvinden. In nieuwe onderwijsagenda's nemen wij dit onderwerp op. Het is belangrijk dat jongeren een startkwalificatie halen. Soms gaat dat lastiger. Om deze jongeren mee te laten doen, is een sluitende aanpak nodig. Daarvoor vormt de beproefde methodiek van Traject Op Maat de basis. De veranderende arbeidsmarkt vraagt ook dat huidige werknemers hun leven lang blijven leren. Samen met werkgevers geven we dit de komende periode nadrukkelijker vorm.

We zetten deze periode in op:

- Extra aandacht voor internationalisering binnen het onderwijs. Bijvoorbeeld door dit een plaats te geven in de lokale educatieve agenda.
- Het voortzetten van het onderwijsinnovatiefonds en deze te richten op de aansluiting van het onderwijs met de arbeidsmarkt.
- Meer aandacht voor creativiteit, reflectie en een onderzoekende houding binnen het onderwijs.
- Het helpen mogelijk maken van de uitbreiding van campussen en onderwijsinstellingen zoals Koning Willem I College, HAS Hogeschool, Avans Hogeschool en JADS. Ook de (verdere) ontwikkeling van makerspace initiatieven ondersteunen we waar dit kan.
- De intensivering van de aanpak van taalachterstanden en laaggeletterdheid. En daarmee taalles voor iedereen die dit nodig heeft.
- Een Integraal Kindcentrum (IKC) in elke wijk of dorp. We zorgen bovendien voor een eerlijk speelveld tussen de verschillende kinderopvangorganisaties. Daarmee waarborgen we de vrije keuze voor ouders. Een doorlopende leerlijn vormt het uitgangspunt van ons beleid.
- Het aantrekkelijker maken van 's-Hertogenbosch voor studenten en starters. We zorgen voor goede huisvesting voor studenten. En bieden meer ruimte aan jongeren festivals en activiteiten. Nieuwe studenten betrekken we meer bij de stad. Bijvoorbeeld door middel van een stadsintroductie.

We gaan in gesprek over:

- De nieuwe onderwijsagenda's voor de toekomst.
Hierin krijgt de toenemende internationalisering een plek.
- Oplossingen voor de tekorten op de arbeidsmarkt.
Samen met het onderwijs en bedrijfsleven gaan we hiernaar op zoek.
- Hoe we jongeren binnen het basis en voortgezet onderwijs (meer) kennis kunnen laten met ICT en techniek.
- Het aanbieden van Natuur- en Milieueducatie binnen het lager onderwijs.
- De manier waarop de functie van conciërge op iedere school vormgegeven kan worden waar deze nog ontbreekt.
- Het actiever betrekken van jongeren bij beleid en budgetten die hen aangaan.
- Meer activiteiten in onze gemeente specifiek gericht op jongeren in de leeftijd van 16 tot 18 jaar.

Sociale kwaliteit

Iedereen doet mee!

's-Hertogenbosch is en blijft een gastvrije en inclusieve gemeente. Iedereen moet aan de samenleving kunnen deelnemen. Ongeacht leeftijd, culturele achtergrond, gender, inkomen, talenten of beperkingen. En inwoners moeten elkaar kunnen ontmoeten in de wijk, op school, in de bibliotheek, wijkcentrum of in het park. Inwoners zijn in beginsel zelf verantwoordelijk voor hun eigen leven. Maar niet voor iedereen is het even eenvoudig om aan de samenleving deel te nemen. Bijvoorbeeld door werkloosheid, eenzaamheidsgevoelens of armoede. Ook door een beperking kunnen inwoners aan de kant komen te staan. Voor hen zijn we zorgzaam. We willen problemen vroeg in beeld hebben, zodat we snel actie kunnen ondernemen.

Werk in welke vorm dan ook is belangrijk om zoveel mogelijk mee te doen in de samenleving. Sommige inwoners zijn niet in staat zelf de stap naar de reguliere arbeidsmarkt zetten. Of dit is voor hen geen echte mogelijkheid. Weener XL ondersteunt deze inwoners actief bij het vinden van werk en inkomen. Wanneer zelfstandig ondernemerschap een realistische optie is, stimuleren we dit. Van mensen die een uitkering ontvangen, verwachten wij dat zij zich maatschappelijk inzetten om actief te blijven. En om zo waar mogelijk (weer) de stap te zetten naar regulier werk. Het bedrijfsleven spreken we aan om hieraan ook een bijdrage te leveren.

We willen dat geen enkel kind in onze gemeente opgroeit in armoede. Daarom willen wij problemen rond armoede snel in beeld krijgen. Want een kind in armoede is een gezin in armoede. We werken aan vernieuwende manieren om armoede voor te zijn. Bijvoorbeeld met de app krap.nl. Hiermee krijgen jongeren meer grip op hun financiën. Het Bosch' Kindpakket is er voor kinderen die nu in armoede opgroeien. Zij kunnen zo deel (blijven) nemen aan het onderwijs en aan sportieve en culturele activiteiten. Dit ondanks de financiële situatie van hun ouder(s).

Het VN Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap vormt het richtsnoer van ons beleid. Inwoners met een beperking moeten zoveel mogelijk zelfstandig kunnen wonen. En het openbaar vervoer gebruiken, naar school gaan of aan het werk zijn. Bovendien moeten zij zich makkelijk kunnen verplaatsen door de openbare ruimte.

Dagactiviteiten in de buurt zijn belangrijk voor verschillende groepen inwoners. Zij komen daarmee meer in contact met anderen. Deze activiteiten worden steeds meer aangeboden vanuit huiskamers. Ook zijn er andersoortige bewonersinitiatieven die op deze behoefte inspelen. Als gemeente ondersteunen we deze initiatieven waar mogelijk. We streven niet naar aparte huisvesting van ieder initiatief. Het maken van slimme combinaties is het uitgangspunt.

Ons accommodatiebeleid moet zich richten op het versterken van informele sociale netwerken van bewoners. En op het verbeteren van de sociale contacten. Daarmee worden de sociale verbanden in de buurt steviger. We helpen bewoners bovendien bewoners en initiatieven om zelf dingen te organiseren.

Vrijwilligers zijn van onmisbare waarde. Zij zijn als het ware het cement binnen de lokale samenleving. Maar het is steeds moeilijker inwoners te vinden die zich belangeloos maatschappelijk willen inzetten. Bijvoorbeeld in het bestuur van een sportvereniging. Als gemeente kunnen wij dit probleem niet oplossen. Waar mogelijk faciliteren en ondersteunen we wel vrijwilligers. En de organisaties waarvoor zij zich inzetten. Tegelijkertijd spreken we ondernemers en maatschappelijke organisaties aan om hieraan ook een bijdrage te leveren. Bijvoorbeeld door het gratis aanbieden van diensten.

We zetten deze periode in op:

- Het ondersteunen van kwetsbare inwoners, waaronder nieuwkomers, op het gebied van werk, wonen en financiën.
- Het vroeg in beeld krijgen van problemen rond onder meer eenzaamheid en armoede.
- Een toegankelijke gemeente voor mensen met een beperking. Inwoners met een beperking kunnen tegen specifieke problemen aanlopen in de wijk. Voor snelle hulp kunnen zij hiervan melding maken bij het sociale wijkteam.
- Het waar mogelijk ondersteunen van vrijwilligers en de organisaties waarvoor zij zich inzetten.
- Humane opvang voor vluchtelingen. Statushouders helpen we zo snel als mogelijk te integreren.
- Het blijven van regenbooggemeente en het behouden van onze koploper status waar het gaat om LHBTQI-emanipatie. Het roze stembusakkoord voeren we uit.
- Het waar mogelijk faciliteren van dagactiviteiten in de buurt vanuit huiskamers en andere bewonersinitiatieven. We streven daarbij niet naar aparte huisvesting van ieder initiatief afzonderlijk. Ons uitgangspunt is het maken van slimme combinaties.

We gaan in gesprek over:

- Het oplossen van problemen op het gebied van armoede en eenzaamheid. En de manier waarop informele en professionele organisaties meer kunnen samenwerken voor.
- De ondersteuning die zowel gemeente als het bedrijfsleven kunnen bieden aan vrijwilligers. En aan de organisaties waarvoor zij zich inzetten.

Positieve gezondheid met zoveel mogelijk toekomstperspectief

Bij de uitvoering van onze wettelijke zorg- en ondersteuningstaken gaan we uit van positieve gezondheid. We kijken naar wat mensen kunnen, in plaats van wat zij niet (meer) kunnen. En stimuleren zo hun veerkracht. We willen dat inwoners die te maken krijgen met zorg zoveel mogelijk perspectief houden in hun leven. Wanneer zij vitaal blijven, nemen ze meer deel aan de samenleving. En het helpt zo ook om gevoelens van eenzaamheid te voorkomen. Maar de traditionele zorg overheerst nog altijd. Deze kijkt vooral naar wat mensen niet (meer) kunnen.

De afgelopen jaren stonden in teken van een goede overgang van zorgtaken van het Rijk naar onze gemeente. Het is nu hoog tijd om werk te maken van de noodzakelijke veranderingen binnen de zorg. Met positieve gezondheid als uitgangspunt, werken we aan betere zorg dichtbij huis. We kijken hiervoor niet alleen naar de huidige zorgaanbieders. Hiervoor zijn ook de (zorg)professionals binnen de gemeentelijke organisatie aan zet. We starten een programma Positieve Gezondheid. Deze gaat dwars door de organisatie en verbindt kansen op wijkniveau.

Zorg moet vooral zinnig zijn: niet meer dan noodzakelijk en niet minder dan nodig. We willen voorkomen dat inwoners in zwaardere vormen van zorg belanden. Dat is niet alleen belangrijk voor hun gezondheid en welzijn. Ook is het nodig voor het beheersen van de zorgkosten. En daarmee voor de toegankelijkheid van de zorg in de toekomst.

Samen met zorgpartners als de GGD werken we aan het voorkomen van gezondheidsproblemen. En als dat niet lukt, willen we deze in ieder geval zo vroeg mogelijk in beeld krijgen. Natuurlijk kijken we niet alleen naar individuele inwoners. De maatschappelijke context is ook belangrijk. Net als een gezonde leefomgeving, bijvoorbeeld in de vorm van beweegtuinen. Preventie vinden we belangrijk. En versterken de nulde en eerste lijn.

We zetten deze periode in op:

- Meer focus op positieve gezondheid en de vitaliteit van inwoners. We maken hierover afspraken in de contracten die we sluiten met zorgaanbieders binnen de jeugdzorg en de Wmo. En we starten een gemeente breed programma Positieve Gezondheid om ook vanuit de organisatie hieraan invulling te geven.
- Het aanpakken van de wachtlijsten in de jeugdzorg. Aan het einde van deze bestuursperiode moet deze problematiek duidelijk minder groot zijn.
- Het werk maken van de noodzakelijke veranderingen binnen de jeugdhulp. De bestaande agenda voeren we uit. We zetten in op preventie. Maar wanneer jeugdzorg toch nodig is, is deze zo licht mogelijk en dichtbij huis. Dit vraagt om andere, kleinschalige voorzieningen die een aanvulling zijn op de bestaande zorg.
- Het voortzetten van het uitgangspunt van 'Eén gezin, één plan'.
- Nieuwe woonzorgvormen binnen het bestaande landschap van beschermd wonen. Inwoners die nu nog verblijven binnen zorginstellingen kunnen zo zelfstandiger wonen. En krijgen meer perspectief in hun leven.
- Betrouwbare en herkenbare zorg in buurt en wijk vanuit een sluitende zorgketen. De sociale wijkteams versterken we waar nodig, bijvoorbeeld met wijk GGZ. We willen ervoor zorgen dat de teams een nog steviger basis krijgen in de wijken. En worden gezien als logisch aanspreekpunt.

- Een vaste medewerker voor inwoners die thuiszorg nodig hebben. Deze medewerkers hebben naast hun zorgtaken tevens tijd voor een gesprek. Die gesprekken zijn ook van belang om vroegtijdig problemen in beeld te krijgen. En om zo erger te voorkomen. Bij een nieuwe aanbesteding van huishoudelijke hulp gaat het ons niet alleen om de kosten. De kwaliteit van de geleverde dienstverlening is daarbij ook belangrijk.
- Woonzorgzones in wijken en dorpen waar deze nodig zijn in samenwerking met partners.
- Het worden van een dementievriendelijke gemeente.
- Versterking van de coalitie tegen eenzaamheid. We zetten stappen in het in beeld krijgen en bespreekbaar maken van eenzaamheidsproblemen. Ons doel is deze op te lossen door slimme combinaties te maken.
- Meer aandacht voor mantelzorgers en de overbelasting waar velen van hen mee te maken hebben. Daarbij is ondersteuning op maat ons uitgangspunt.
- Maatregelen die bijdragen aan een rookvrije generatie. Waar mogelijk sluiten we hiervoor aan bij landelijke acties.

We gaan in gesprek over:

- Het verminderen van de bureaucratie in de zorg waarvoor wij als gemeente verantwoordelijk zijn. Dit doen we aan de hand van 'schrapp sessies'.
- Hoe we voorkomen dat inwoners die afhankelijk zijn van zorg tussen de wal en het schip belanden. Dit door discussies over verantwoordelijkheden tussen gemeente, verzekeraars, zorgkantoor en zorgaanbieders. Ook cliëntenraden en ervaringsdeskundigen vragen we mee te denken.
- Zinnige zorg en de manier waarop we hier met zorgaanbieders vorm aan kunnen geven. De visie van cliëntenraden en ervaringsdeskundigen hierop is eveneens belangrijk.
- De manier waarop wij onze rol als centrumgemeente en de samenwerking met de regiogemeenten vormgeven. En kijken of we deze efficiënter en doelmatiger kunnen inrichten.
- Kleinschalige zorg- en welzijnsvoorzieningen en de manier waarop we deze vorm kunnen geven in buurten en wijken. Bijvoorbeeld door ruimte te geven aan maatschappelijke initiatieven via het Right to Challenge.
- Het voorkomen en aanpakken van eenzaamheidsproblemen. En hoe partners, vrijwilligers, verenigingen en sociaal ondernemers hieraan een bijdrage kunnen leveren.
- De opgebouwde samenwerking met de werkgroep Sociaal Domein binnen de gemeenteraad. En de manier waarop we hiermee door kunnen gaan en waar nodig aanscherpen.

Een rijk cultuur- en sportklimaat in een cultuurhistorische omgeving

Cultuur, sport en cultuurhistorie brengen inwoners samen. Ze zijn goed voor de (geestelijke) gezondheid en stimuleren creativiteit. Ook zorgen zij voor vernieuwing. Het rijke culturele aanbod is goed voor de aantrekkingskracht van 's-Hertogenbosch als woon- en werkgemeente. En het draagt bij aan de lokale economie. We blijven de komende periode in cultuur investeren. Bijvoorbeeld via culturele instellingen, (nieuwe) evenementen en amateurkunst. Voor 2019 bereiden we de nieuwe vierjarige periode van de Bossche Culturele Basis voor. En we evalueren de culturele fondsen. Dit zodat wij ook na 2020 kunnen blijven investeren in een divers cultureel aanbod. We geven ruimte aan culturele uitingen binnen de Urban-scene. En willen deze beter zichtbaar maken, binnen en buiten de gemeente. We onderzoeken of we een deel van de Tramkade kunnen behouden als blijvende culturele hotspot. Activiteiten als deze moeten ertoe leiden dat 's-Hertogenbosch nog meer bekend komt te staan als Cultuurstad van het Zuiden.

In deze bestuursperiode voltooien we twee belangrijke cultuurprojecten. De plannen voor de vernieuwbouw van het theater met twee zalen aan de Parade voeren we uit. Daarmee krijgt 's-Hertogenbosch weer het theater dat het verdient. Bibliotheek, Muzerije en Babel gaan samen verder in één organisatie. Deze heeft een op maat gesneden aanbod voor verschillende groepen inwoners. Na het succes van de schoolbibliotheek is zo'n vorm van dienstverlening ook denkbaar voor bijvoorbeeld ouderen. Niet de stenen, maar de (netwerk)functie van de nieuwe organisatie staat voor ons voorop. Mogelijk zijn slimme combinaties te maken die de nieuwe organisatie versterken. Bijvoorbeeld met het (hoger) onderwijs en het bedrijfsleven. Als dat kan, dan stimuleren we dat. Een centrale, makkelijk toegankelijke voorziening is in alle gevallen belangrijk met het oog op de toekomst. Daarvoor bieden de huidige, in gebruik zijnde panden voldoende mogelijkheden. Het plan hiervoor brengen we in deze periode in ieder geval naar de planstudie fase van het structuurfonds.

We willen dat 's-Hertogenbosch Cultuurstad van het Zuiden blijft. Daarvoor is het belangrijk dat de podia en musea in onze gemeente werken aan een gezamenlijke programmering. Te beginnen tijdens de vernieuwbouw van het theater. Tijdens die periode gaat het programma van het theater door in kleinere podia binnen de gemeente en in de regio.

's-Hertogenbosch heeft een rijk cultureel historisch erfgoed. Dat blijven we koesteren. Niet alleen vanwege de belevingswaarde. De aanwezigheid van dat erfgoed trekt ook nieuwe ontwikkelingen aan. De vestingwerken en het historische stadscentrum versterken we daarom. Een nieuw vestingmuseum in het Kruithuis past goed bij de verdere ontwikkeling van het Zuid Willemspark. En is van waarde met het oog op het toerisme. Zeker wanneer het vestingmuseum onderdeel wordt van het Global Network of Water Museums onder de vlag van UNESCO. Natuurlijk besteden we ook aandacht aan het buitengebied. In het bijzonder waar het gaat om de Linie 1629.

Het kerkbestuur is verantwoordelijk voor de Sint Jan. En voor het benutten van de toeristische mogelijkheden die dit belangrijkste monument in onze gemeente heeft. Wij zijn van mening dat bezoekers aan de kathedraal beter ontvangen kunnen en moeten worden. Daarvoor is minimaal een uitnodigende, doelmatige ontvangstruimte nodig in de huidige Bouwloods. Als het kerkbestuur hier stappen in wil zetten, dan gaan we hierover graag in gesprek. Net als over de manier waarop de toeristische mogelijkheden gebruikt kunnen worden voor een bijdrage aan het onderhoud van de Sint Jan. Bijvoorbeeld door de Wonderlijke Klim een vervolg te geven.

Sporten is belangrijk. Niet alleen vanwege de gezondheid. Ook brengt het vaak mensen samen. Ongeacht het motief willen we dat inwoners georganiseerd en ongeorganiseerd kunnen sporten. In het laatste geval moeten zij terecht kunnen op zowel de sportparken als in de openbare ruimte. Sport moet hoe dan ook financieel en fysiek toegankelijk zijn voor alle inwoners. Daarvoor zijn onder andere goede sportvoorzieningen en sportgelegenheden nodig. In de komende periode geven we daarom prioriteit aan het vitaal maken van de huidige sportinfrastructuur, inclusief 'De Plek'. Dit vanuit het realisme dat we het forse tekort op sportaccommodaties voor binnen- en buitensport op een slimme manier moeten oplossen. In dat licht is de toevoeging van nieuw zwemwater in West in deze periode niet realistisch. Bij de realisatie van zwemwater in West in een volgende bestuursperiode blijft het uitgangspunt hierin samen met de regio op te trekken.

De belangrijke maatschappelijke rol die sportverenigingen binnen de wijk of het dorp hebben, bouwen we uit. Onder meer door bestaande accommodaties zoveel mogelijk multifunctioneel te laten gebruiken. En we streven ernaar het onderwijs steviger te verbinden met de sportaccommodaties. We starten met Maaspoort Sport & Events als permanente stagelocatie.

We zetten deze periode in op:

- Vernieuwbouw van het theater met twee zalen aan de Parade binnen het bestemmingsplan. En binnen de financiële kaders die de gemeenteraad in 2017 heeft gesteld.
- Eén innovatieve organisatie voor Bibliotheek, Muzerij en Babel. De nieuwe organisatie richt zich met een op maat gesneden aanbod op verschillende doelgroepen. Daarbij staat de (netwerk)functie voor ons voorop, niet de huisvesting. Wel moet de nieuwe organisatie beschikken over een centrale, laagdrempelige voorziening. Daarvoor bieden de bestaande, in gebruik zijnde panden voldoende mogelijkheden. Het plan hiervoor brengen we in deze periode in ieder geval naar de planstudie fase van het structuurfonds.
- De doorontwikkeling van de Tramkade. We investeren in de vergroening van het terrein. En onderzoeken of we een deel van het huidige gebied kunnen behouden als blijvende culturele hotspot.
- Het continueren van de drie culturele fondsen: Landelijk Onderscheidend, Pop-up en Lokaal Effectief.
- Het versterken van de muziek- en cultuureducatie.
- Het participeren en investeren in de belevingswaarde van de Linie 1629.
- Het blijven omarmen van de legacy van Jeroen Bosch met onze samenleving. Dit door onder meer het Bosch Requiem en de Bosch Parade verder te ondersteunen.
- Voortzetten van een lokale omroep met regionale allure.
- Het vitaal maken van de huidige sport infrastructuur inclusief 'De Plek'. We dringen het tekort op het budget sportaccommodaties terug. Bijvoorbeeld door multifunctionele accommodaties voor onder meer culturele verenigingen en sportclubs. Ook zijn hierbij slimme combinaties denkbaar met andersoortige maatschappelijke voorzieningen.
- Een multifunctionele sporthal in De Grootte Wielen.

We gaan in gesprek over:

- De programmering van het theater in andere podia binnen de gemeente en in de regio tijdens de vernieuwbouw.
- Het waar mogelijk verbeteren van de werking van de huidige culturele fondsen.
- Slimme en duurzame oplossingen voor een gezond budget voor de sportinfrastructuur.
- Het zoveel mogelijk multifunctioneel gebruik van bestaande accommodaties in wijken en dorpen. Bijvoorbeeld door onderwijs- en culturele instellingen, sportverenigingen en zorgorganisaties hierin samen te laten gaan.

's-Hertogenbosch vergroent!

Het klimaat verandert. Ook in de gemeente 's-Hertogenbosch moeten we ons hierop voorbereiden en aanpassen. Vergroening is één van de maatregelen die we nemen. Dit helpt om negatieve gevolgen van klimaatverandering te beperken, zoals hittestress en wateroverlast. Bovendien zorgt het voor een prettiger leefomgeving. We willen onze gemeente meer klimaatbestendig maken door stenen plaats te laten maken voor groen. En we investeren in natuur in en om de stad, wijken en dorpen.

Ons uitgangspunt is dat lucht, water en bodem schoon moeten zijn. Dat is ook van belang voor de gezondheid en veiligheid van inwoners. De nieuwe Omgevingswet speelt hier eveneens op in. Wij wachten niet op de invoering van deze wet per 1 januari 2021. En gaan al eerder in de versnelling. Het is ons doel om in 2030 te voldoen aan de luchtkwaliteits-eisen van de Wereldgezondheidsorganisatie. Maar we zorgen hierbij ook voor een goede balans met de (economische) ontwikkeling en bereikbaarheid van onze gemeente.

Wij nemen onze verantwoordelijkheid en geven opvolging aan het klimaatakkoord van Parijs. Zo leveren we een bijdrage aan het tegengaan van klimaatverandering. Als gevolg hiervan verandert het landschap binnen onze gemeente flink. Om tempo te maken, is een actieve rol van de gehele lokale samenleving nodig. Samen met inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties staan we voor een grote opgave. Bijvoorbeeld om woningen van het aardgas af te halen en om energiebesparende maatregelen te nemen. En om duurzame energie op te wekken. Bijvoorbeeld door het plaatsen van zonnepanelen en windmolens. Gezamenlijk geven we vorm en inhoud aan deze transitie opgave. In sommige gevallen zijn minder prettige maatregelen nodig om onze doelen te bereiken. Wij lopen niet weg voor deze verantwoordelijkheid.

We zetten deze periode in op:

- Forse verduurzaming van bestaande en nieuwe woningen. Waar het gaat om nieuwbouw willen we nu en in de toekomst vooruit lopen op de landelijke norm. Enkele gebieden wijzen we aan tot proeftuin voor het duurzaam wonen van de toekomst. En streven hier naar de realisatie van klimaat neutrale en waar mogelijk energie positieve woningen. Over de verduurzaming van sociale huurwoningen maken we afspraken met corporaties via de prestatieafspraken in de Woonagenda.
- Het waar mogelijk versimpelen of schrappen van regels ten behoeve van duurzaam bouwen.
- Het stapsgewijs toewerken naar een aardgasvrije gemeente. We wijzen één of meerdere aardgasvrije wijken aan als proeftuin. En onderzoeken hoe we kunnen aansluiten bij projecten die het Rijk in dit kader start.
- Energietransitieplannen per wijk.
- Een nieuw klimaatakkoord met het bedrijfsleven.
- Het in een vroeg stadium betrekken van inwoners bij duurzaamheidsmaatregelen. Bijvoorbeeld waar het gaat om de plaatsing van windmolens. Inwoners die in de directe omgeving hiervan wonen, moeten zoveel mogelijk mee kunnen profiteren via coöperatieve vormen.
- Het in een vroegtijdig stadium waar mogelijk verder verduurzamen van plannen die inwoners zelf hebben. Bij het aanvragen van een vergunning bij onze gemeente krijgen zij hierover advies.
- Stevige communicatie over de energie transitie, bijvoorbeeld via het Groen Loket. Hier is een overzicht te vinden van alle regelingen en initiatieven. Ook is via dit loket meer informatie verkrijgbaar over private partijen (die bijvoorbeeld zonnepanelen aanbieden).

- Bundeling van duurzaamheidsregelingen. Dit om te voorkomen dat inwoners van het kastje naar de muur worden gestuurd. Naast middelen voor energiebesparing en klimaat adaptie zorgen we binnen die nieuwe regeling ook voor financiële ruimte voor plannen op het gebied van energie transitie. We onderzoeken hoe we deze regeling zo toegankelijk mogelijk kunnen maken voor alle inwoners. Via het Groen Loket kan informatie over de regeling worden opgevraagd. En kunnen aanvragen worden gedaan.
- Het betrekken en stimuleren van inwoners door binnen het wijk- en buurtbudget middelen toe te voegen voor groenprojecten.
- Een innovatieve openbare ruimte met onder meer energie opwekkende of besparende maatregelen.
- Het versterken van de natuur binnen de bebouwde kom door steen plaats te laten maken voor groen. Bijvoorbeeld door de aanleg en realisatie van moestuinen, groene daken en groene schooltuinen en pleinen. Ook inwoners moeten hieraan een bijdrage leveren. Met onze communicatie willen hen hiervan (meer) bewust maken.
- Een verdubbeling van het aantal aangeplante bomen per jaar.
- Het gebruik maken van de kansen die water biedt voor economische ontwikkelingen. Bijvoorbeeld op het gebied van bijvoorbeeld recreatie. Dit naast het belang van water met het oog op de biodiversiteit.
- Duurzame landbouw, waarbij we streven naar de maat van het familiebedrijf. Ondernemers bieden we ruimte om hierin te innoveren.
- Een volgende stap in het integraal dierenwelzijnsbeleid.
- Het zoveel als mogelijk voorkomen van afvalproductie. Afval zien we primair als grondstof. En zetten daarmee stappen op het gebied van de circulaire economie.
- Een klimaatjaarverslag, gekoppeld aan de bestaande klimaatbegroting.

We gaan in gesprek over:

- De energie transitie. Hierover gaan we onder andere in gesprek met wijk- en dorpsbewoners.
- De transitie van het buitengebied.
- De realisatie van onze ambities. En hoe medeoverheden als het Waterschap, de provincie en het Rijk ons hierbij kunnen helpen. Hierover blijven we voortdurend met hen in gesprek.
- Het plan voor de plaatsing van windmolens op agrarische percelen in de Rosmalense Polder. Dit doen wij met alle belanghebbenden.

Voldoende en duurzamere woningen in sterke wijken en dorpen

Hoe iemand woont, is sterk afhankelijk per persoon. Voor inwoners moet dit een zoveel als mogelijk vrije keuze zijn. Maar de huidige woningmarkt in de gemeente 's-Hertogenbosch beperkt die keuze voor een groot deel. Vraag en aanbod sluiten onvoldoende op elkaar aan. Niet alleen waar het gaat om type woningen, maar ook de mate waarin woningen beschikbaar zijn. Willen verhuizen en kunnen verhuizen gaan vaak niet samen. Problemen zijn er vooral voor mensen die woonruimte zoeken binnen de sociale en midden huur. Maar ook voor starters, studenten, jongeren en ouderen is het vaak lastig om passende woonruimte te vinden.

We stimuleren de woningmarkt tot de noodzakelijke veranderingen. Daarbij vergeten we de belangrijke woonzorgopgaven niet. Bijvoorbeeld waar het gaat om beschermd wonen en levensloopbestendig wonen. En het geschikt maken van de woonomgeving voor het stijgend aantal mensen met een vorm van dementie. We hebben bovendien oog voor de lokale woningbehoefte. Dit in relatie met het eigen karakter van de verschillende wijken en dorpen. En wat er nodig is om die eigenheid zoveel mogelijk te behouden. De aanwezige voorzieningen spelen hierbij ook een rol.

Om tegemoet te komen aan de vraag zijn nieuwe woningen nodig. De al aangewezen uitbreidingslocaties vormen het uitgangspunt. Maar hier kunnen wij niet de aantallen woningen bouwen die nodig zijn. We zetten daarom vooral in op binnenstedelijk bouwen. Bijvoorbeeld in de vorm van hoogbouw waar dit mogelijk is, de transformatie van bestaande kantoren en innovatieve woonvormen.

We zien ook mogelijkheden om de doorstroming te stimuleren. Het bouwen van tijdelijke woningen in weilanden voor starters is er daar één van, bijvoorbeeld in Meerendonk. Net als het toevoegen van ouderenwoningen in Nuland. Over de realisatie van de woningbouwopgave gaan we eveneens in gesprek met regiogemeenten. De Bossche woningmarkt staat immers niet op zichzelf. Samen met de omliggende gemeenten hebben we belang bij een goed functionerende regionale woningmarkt.

De woningvoorraad moet energiezuinig worden. Maar er ligt ook een opgave deze zoveel als mogelijk klimaat adaptief te maken. Ons doel is de natuurkwaliteit zoveel als mogelijk te behouden of zelfs te versterken. Dit draagt ook bij aan een gezonde woonomgeving. In die omgeving zijn bovendien goede voorzieningen voor jong én oud. Bijvoorbeeld om elkaar te ontmoeten. Het buitengebied is met zijn recreatieve mogelijkheden van grote waarde voor inwoners. De krimp in de agrarische sector vormt een kans. Hiermee kunnen we de recreatieve en toeristische functie van het buitengebied verder versterken.

We zetten deze periode in op:

- Realisatie van nieuwe woningen in bestaand bebouwd gebied. Bijvoorbeeld door het bouwen in de hoogte waar dit mogelijk is in de brede binnenstad (aan de randen van het historische centrum en in de Spoorzone). En door de transformatie van leegstaande kantoorgebouwen en het mogelijk maken van nieuwe woonconcepten.
- Doorstroming op de woningmarkt.
- Het mogelijk maken van nieuwe CPO-projecten.
- Forse verduurzaming van bestaande en nieuwe woningen, zoals beschreven in de paragraaf 's-Hertogenbosch vergroent!
- Het gebruiken van de mogelijkheden om vanuit het grondbeleid de verduurzaming en doorstroming te bevorderen.
- Onderzoek naar nieuwe mogelijkheden voor wonen op en aan het water.
- Realisatie van een nieuw permanent winkelcentrum aan de noordzijde van de Groote Wielenplas.
- Het behoud van de kwaliteit van de openbare ruimte. Daarbij houden we bij de inrichting rekening met klimaatverandering en ecologisch beheer.
- Het waar mogelijk verder verbeteren van de digitale infrastructuur.
- Het enthousiast benutten en beleefbaar maken van de parken binnen onze gemeente.
- Een pilot met vrij te gebruiken stoelen op één of meer plekken in de gemeente. Bijvoorbeeld in de brede Bossche binnenstad. Dit naar voorbeeld van parken in bijvoorbeeld Parijs en Londen.
- Versterking van de recreatieve en toeristische waarde van het buitengebied, onder meer door functieverandering van voormalig agrarisch vastgoed.

We gaan in gesprek over:

- De mogelijkheden tot inbreiding in de Spoorzone (onder andere Kop van 't Zand) en in Orthenpoort-Zuid, Orthen-Links (locatie Weener XL), Vinkel, Meerendonk, Zuidwalkwartier en Coudewater.
- De manier waarop we de uitdagingen in het buitengebied aangaan.
- De versnelling van processen en het verminderen van regels in het kader van de Omgevingswet.
- Het op termijn komen tot wijk- en dorpsontwikkelplannen.
- Het stimuleren van innovatieve oplossingen om voorzieningen zoals de buurtsuper, postpunten en geldautomaten te behouden.

Optimale bereikbaarheid door slimme, schone en duurzame oplossingen

Als gemeente 's-Hertogenbosch liggen we gunstig aan de A59 en A2. En aan de spoorlijn tussen Amsterdam en de Brainport regio. Mede door die strategische ligging is onze economische positie sterk. De stad, kernen en dorpen zijn van buitenaf over het algemeen goed bereikbaar. En binnen onze gemeente hebben we een goed wegen- en fietsnetwerk. Maar deze bereikbaarheid is geen vanzelfsprekendheid. En staat op onderdelen al onder druk. Dit vraagt om nieuwe, innovatieve oplossingen voor alle vervoersvormen. We steken hiervoor onze nek uit. En zijn bereid risico's te nemen. Duurzame, schone en slimme mobiliteit vormt ons uitgangspunt. Met daarbij een goed evenwicht tussen bereikbaarheid en leefbaarheid. De reiziger staat centraal in ons beleid om de bereikbaarheid te verbeteren. En dus niet het soort vervoersmiddel.

De fileproblematiek op de A2 is één van de belangrijkste punten van zorg. Dit met het oog op de externe bereikbaarheid. Daarvoor blijven wij aandacht vragen bij het Rijk. We zien ook een opgave waar het gaat om de brede binnenstad. Een goede bereikbaarheid van dit gebied is belangrijk. Maar daarbij willen en moeten we ook oog hebben voor de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van de binnenstad. Zowel voor inwoners als voor bezoekers. We geven daarom zo min mogelijk ruimte aan verkeer dat niet noodzakelijk binnen de driehoek van de binnenstad hoeft te zijn.

De realisatie van de 30 kilometer binnenstadsring versnellen we. En zetten zo één van de laatste benodigde stappen om invulling te geven aan een autoluwe binnenstad. De eerdere realisatie van een aantal parkeergarages aan de rand van de binnenstad draagt hier ook aan bij. Deze liggen op loopafstand van het centrum. Enkele garages liggen nu nog binnen de driehoek van de binnenstad. Binnen de integrale aanpak ligt het voor de hand deze te verplaatsen naar de randen van het centrum. Het aantal parkeerplaatsen in de binnenstad is aan het einde van deze periode ongeveer gelijk gebleven. Dit is de som van het aantal parkeerplaatsen binnen de driehoek én de randen daarvan.

We zetten deze periode in op:

- Versnelde realisatie van de 30 kilometer binnenstadsring. Dit is één van de belangrijkste laatste maatregelen die nodig zijn voor een autoluwe binnenstad.
- Vervanging van de Tolbrug garage door realisatie van een nieuwe parkeervoorziening in het GZG. In het GZG verwezenlijken we ook een nieuwe fietsstalling.
- Een duurzaam, emissie loos bevoorradingsstelsel dat horeca en ondernemers in de binnenstad bevoorraadt. Waar mogelijk haken wij hiervoor aan bij het provinciale energieprogramma en de landelijke Green Deal Zero Emissie Stadslogistiek.
- Een groene onderwijscampus door de Onderwijsboulevard vrij te maken van doorgaand verkeer.
- De verplaatsing van de P+R aan de Magistratenlaan. Hierdoor verbetert de doorstroming op deze weg sterk.
- Het permanent maken van het huidige systeem van transferia waar dit nog nodig is. Dit ongeacht de specifieke locatie.
- Het ontwikkelen van nieuwe mobiliteitsconcepten in samenwerking met de JADS. Waar mogelijk is onze gemeente hiervoor een proeftuin.
- Minimaal een verdubbeling van het aantal oplaadpunten in onze gemeente. Dit houdt in dat er deze bestuursperiode minstens 2.000 oplaadpunten bij komen.
- Het waar mogelijk aanleggen van nieuwe fietssnelwegen. En de voltooiing van het fietsnetwerk binnen onze gemeente, inclusief de daarvoor benodigde voorzieningen (waaronder fietsenstallingen).

- Het verbeteren van de verkeersveiligheid waar dit noodzakelijk is, onder andere bij locaties als scholen en sportaccommodaties. En door gemeente breed een einde te maken aan straat racen. Het reeds ingezette beleid om aan langzaam verkeer voorrang te geven, zetten we voort.
- Een goede bereikbaarheid van plekken als de binnenstad, winkelcentra en het JBZ vanuit verschillende delen in onze gemeente.
- Een efficiënt collectief vervoerssysteem van openbaar vervoer en andere overheids- en particuliere diensten, waaronder buurtbus, ouderenbus, Wmo- en leerlingenvervoer en OV-fietsen. Met dat systeem verbeteren we de bereikbaarheid van de wijken en dorpen. Tevens is hierin oog voor het belang van deze vervoersvormen voor specifieke groepen inwoners, zoals ouderen en jongeren.
- Het op termijn realiseren van station Maaspoort indien zich hiervoor nieuwe mogelijkheden aandienen. We onderzoeken de mogelijkheden van een snelle busverbinding tussen de Maaspoort en het centraal station bij een nieuwe concessieverlening.
- De aanpak van de fileproblematiek op de A2. We blijven actief binnen de integrale verkenning van de A2 Deil-Vught die door het Rijk wordt uitgevoerd.
- Een goede bereikbaarheid van de oostelijke delen van de gemeente. Het onderzoek naar de realisatie van de Oostelijke Landweg vormt hiervoor een belangrijke bouwsteen.
- Het verbeteren van de bereikbaarheid tussen de Brabantse steden in samenwerking met de B5.
- Het voortzetten van de lobby tegen de plannen voor de verhoging van het goederenvervoer per spoor. We doen dit samen met andere gemeenten.

We gaan in gesprek over:

- Nieuwe mobiliteitsconcepten.
- Hoe het collectief vervoerssysteem efficiënter gemaakt kan worden. Dit met als doel de bereikbaarheid van de wijken en dorpen te verbeteren.
- Maatregelen die nodig zijn om een einde te maken aan straat racen binnen onze gemeente.
- De aanpak van de fileproblematiek op de A2. Ook in deze bestuursperiode blijven we hiervoor aandacht vragen bij het Rijk.

Openbare orde en veiligheid

Samenwerken aan een veilige gemeente 's-Hertogenbosch

Voor een prettige leefomgeving is veiligheid één van de basisvoorwaarden. Daar blijven we als gemeente hard aan werken. En doen dit samen met onze veiligheidspartners. De veiligheidscijfers laten een positieve ontwikkeling zien. Maar de veiligheidsgevoelens van inwoners blijven hierbij nog achter. We zetten ons in om hier verandering in te brengen. Maar dit kunnen we niet alleen. Veiligheid is ook een verantwoordelijkheid van inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties. Samen met hen en professionals die in de wijken actief zijn, kijken we per gebied wat nodig is. In sommige gevallen kan dat het toevoegen van toezichthouders, handhavers en wijkagenten zijn. Maar dit hoeft niet overal de beste oplossing te zijn. Maatwerk per wijk en dorp is ons uitgangspunt. Op sommige plekken kan bijvoorbeeld een steviger samenwerking tussen inwoners en wijkagenten meer voor de hand liggen. En een ondersteunende rol van de gemeente daarbij. Maar in die gevallen is het natuurlijk niet de bedoeling dat inwoners de functie van agent overnemen.

Waar toezichthouders, handhavers, wijkagenten en andere professionals actief zijn, is het belangrijk dat zij met één mond spreken. Dit aan de hand van een gedeelde norm. Hierover gaan wij binnen de wijken en dorpen in gesprek met functionarissen die daar actief zijn. We willen meer inzicht krijgen in wat er speelt in de wijken. En maken daarvoor ook gebruik van data science. Net als van de expertise die de JADS heeft met de daar ondergebrachte Crime Room. Per wijk maken we een wijkfoto om meer gedetailleerd in beeld te brengen wat er speelt.

De komende jaren zetten we ons actief in om ondermijning aan te pakken. Voor ondermijnende criminaliteit is geen plek binnen onze gemeente. De afgelopen jaren is samengewerkt tussen gemeente, politie en Openbaar Ministerie binnen de Taskforce Brabant Zeeland. Samen is veel ervaring opgedaan en een effectieve werkwijze ontwikkeld. We blijven werken volgens die systematiek. De persoonsgerichte aanpak met integrale netwerkanalyses intensiveren we. Aan de hand van die informatie nemen we verschillende maatregelen. Deze moeten ertoe leiden dat we ondermijnende criminaliteit praktisch onmogelijk maken. De aanpak van ondermijning is een gemeente brede verantwoordelijkheid. De gehele gemeentelijke organisatie heeft een taak om hier binnen het eigen werkveld waakzaam op te zijn.

We zetten deze periode in op:

- Verbeteren van de veiligheid en de veiligheidsgevoelens. Dit vraagt om maatwerk. En het meer betrekken van inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties daarbij. Per wijk en dorp stellen we een veiligheids-agenda op.
- Meer zicht op ontwikkelingen door op basis van data science per wijk een wijkfoto te maken.
- Aanpak van ondermijning door te blijven werken volgens de systematiek van de Taskforce Brabant Zeeland.
- Een steviger koppeling tussen het veiligheids- en zorgdomein.
- Het maken van een vuist tegen drugsoverlast en straathandel. We slaan hiervoor de handen ineen met de andere B5 steden.
- Bewustwording van inwoners over de gezondheidsrisico's van drugsgebruik.
- Verruiming van het ingezetenen criterium voor personen uit het buitenland die duurzaam in Nederland verblijven. Op vertoon van bijvoorbeeld een zorgverzekeraarspas krijgen ook zij toegang tot de in onze gemeente gevestigde coffeeshops.
- Het in lijn brengen van ons handavingsregime ten aanzien van coffeeshops met de andere B5 steden.
- Bestrijding en voorkoming van radicalisering en jihadisme. Dit doen we door de samenwerking binnen het netwerk Met Elkaar Bosschenaar voort te zetten.
- Een duidelijk vergunning-, handavings- en toezichtbeleid. Bijvoorbeeld waar het gaat om terrassen, evenementen en uitstallingen voor winkels.

We gaan in gesprek over:

- Wat per wijk nodig is om de veiligheid(sgevoelens) te verbeteren. Hierbij betrekken we niet alleen handhavers en toezichthouders. Maar ook andere professionals die in de wijk actief zijn, naast ondernemers, maatschappelijke ondernemers en inwoners zelf.
- Het per wijk spreken met één mond als overheid. Hierover gaan we per wijk in gesprek. Dit doen we met professionals van gemeente, politie en andere instellingen en organisaties die hier actief zijn.

Partnership voor doelen

Samenwerken: we kunnen en willen niet anders!

Maatschappelijke vraagstukken worden steeds complexer. En veranderingen vinden in steeds hoger tempo plaats. Verschillende opgaven vragen om een antwoord. Daar kunnen en willen we niet alleen voor zorgen. We doen hierbij een beroep op andere partners binnen en buiten onze gemeente. Maar ook op de Bossche samenleving. De benodigde kracht is er, zo laat het verleden zien met tal van creatieve oplossingen voor verschillende opgaven. En inwoners van onze gemeente laten steeds zien bereid te zijn om de mouwen op te stropen. Bijvoorbeeld om hun naasten of omgeving te helpen. Aan die creativiteit en inzet geven we ruim baan. Dat betekent niet dat wij onze handen er vanaf trekken. Of dat wij initiatieven op termijn weer over willen nemen.

Ons uitgangspunt is overheidsparticipatie. Dat betekent dat wij als gemeente veel minder 'zorgen dat', maar vooral 'zorgen voor'. Het is een omslag van overwegend zelf organiseren naar het meer ondersteunen van maatschappelijke initiatieven. En van aanbod- naar vraaggericht werken. Dit in lijn met onze dienstverlening. Hier past ook het accepteren van risico's bij. En het erkennen van het gegeven dat initiatieven soms mislukken. Maar overheidsparticipatie is niet noodzakelijk altijd de beste oplossing. In sommige gevallen en bij bepaalde maatschappelijke uitdagingen blijft een actieve(re) rol van de gemeente nodig.

Inwoners laten ten opzichte van vroeger op een andere manier hun stem horen. In het verleden organiseerden zij zich vooral geografisch, bijvoorbeeld vanuit een wijk of buurt. Tegenwoordig vragen inwoners vooral aandacht voor concrete onderwerpen en thema's die hen raken. Deze beperken zich vaak niet tot een wijk of buurt. De vraag is of en hoe de werkwijze van wijk- en dorpsraden daar nog bij past. Zowel qua vertegenwoordiging als taakomschrijving.

Vooral rond aanpassingen in de directe woon- en leefomgeving zien we een opgave de werkwijze te veranderen. En om inwoners in een vroege fase te betrekken. Zij vragen hier ook zelf om. Dit komt eveneens naar voren uit gesprekken met hen in aanloop naar dit akkoord. Met een vernieuwde manier van werken maken we voor inwoners beter zichtbaar welke belangen er precies zijn. Dit zorgt uiteindelijk voor een betere besluitvorming. We doen meer recht aan de betrokkenheid van inwoners met een nieuw Bosch model. En houden daarbij rekening met verschillende belangen. We richten ons daarom zoveel mogelijk op samenwerking met alle groepen bewoners.

We kunnen niet alleen inwoners van onze gemeente vragen om samen met ons maatschappelijke opgaven op te lossen. Daar hebben we ook maatschappelijke organisaties, bedrijven en medeoverheden binnen en buiten onze gemeente hard bij nodig. Daarom zoeken we in de directe regio en bovenregionaal actief naar samenwerking. En geven daarmee ook meer invulling aan onze positie als hoofdstad van Brabant.

We zetten deze periode in op:

- Een Bosch model waarmee we meer recht willen doen aan de betrokkenheid van inwoners. We onderzoeken of en hoe initiatieven als de ideeënmakelaar, G1000, burgerbegroting en hackatons hierin een plek kunnen krijgen. We experimenteren met vernieuwende participatie concepten. Bijvoorbeeld met Cityboost. Dit project geeft jongeren een actieve rol om hun eigen wensen en besluitvorming te realiseren.
- Een verdere invulling aan het Right to Challenge. Hiermee ondersteunen we initiatieven binnen het sociaal domein, stedelijke ontwikkeling, beheer en onderhoud van voorzieningen. En waar mogelijk geven we ruimte aan die initiatieven om blijvend taken van onze gemeente over te nemen.
- Meer over de grenzen van onze gemeente heen kijken. Voor de instandhouding van verschillende regionale voorzieningen is meer wisselwerking met de regio nodig.
- Het blijven nemen van onze verantwoordelijkheid als centrumgemeente binnen de regio Noordoost-Brabant. Ook richting bovenregionale overleggen waar kleinere regiogemeenten niet aan deelnemen. Ook blijven we als centrumgemeente een bijdrage leveren aan de samenwerking binnen Agrifood Capital. Dit met als doel om de regio steviger op de kaart te zetten met deze sector.
- Regionale samenwerking op de schaal waar we onze maatschappelijke doelen het effectiefst kunnen bereiken. Daarbij kijken we in het bijzonder naar de samenwerking met Oss, de Meierij, Bommelerwaard en richting Langstraat. En leggen de verbinding met BrabantStad.
- Samenwerking met omliggende gemeenten op specialistische terreinen. Dit is nodig in een tijd waarin de taken voor de lokale overheid steeds complexer worden. Met die samenwerking is het mogelijk kennis en kunde te delen.
- Het actief deel blijven nemen aan de samenwerking in BrabantStad verband. En het samen optrekken richting Den Haag en Brussel rond opgaven waarmee wij allemaal te maken hebben.

We gaan in gesprek over:

- Vormgeving van (vernieuwende) samenwerking.
- De ambities op het gebied van regionale voorzieningen. Hierover gaan we in gesprek met de omliggende gemeenten in de regio.

Het gemeentelijke huishoudboekje blijvend op orde

Met dit bestuursakkoord geven wij inzicht in onze ambities voor de komende jaren. We geven aan waar wij prioriteit aan geven. Daarbij hebben we ook de plicht om de hiervoor benodigde middelen te zoeken. Het gaat om de inzet van menskracht. Maar ook om de financiële middelen van ons als gemeente en mogelijke andere financiers.

Voor de keuzes die wij maken, werken wij vanuit een helder financieel kader:

- We gaan uit van een sluitende (meer)jaren begroting. Zo behouden we de gezonde financiële basis van onze gemeente. We voeren een degelijk financieel beheer met voldoende buffer om risico's op te vangen. De normering van de algemene reserve bedraagt 15% van de algemene uitkering.
- De instrumenten om de begroting sluitend te houden, zijn in volgorde: 'nieuw voor oud' ombuiging, verhoging van effectiviteit en efficiency.
- Screenen van de reserves en voorzieningen vindt jaarlijks plaats.
- Jaarlijks wordt bij de begroting integraal afgewogen of oud beleid afgeramd kan worden. Wij blijven kritisch staan tegen continuering van uitgaven.
- De woonlasten worden niet verhoogd anders dan met een inflatiecorrectie.
- Het ozb tarief voor ondernemers wordt de komende jaren niet verhoogd anders dan met een inflatiecorrectie.
- We lichten alle gemeentelijke (wijk)objecten (gebouwen) en gebouwen van gesubsidieerde instellingen door. Doel hiervan is meer inzicht te krijgen of meer multifunctioneel en efficiënt gebruik mogelijk is.
- Wij blijven uitgaan van 100% kostendekking van tarieven en heffingen.
- Wij proberen actief geld van derden te verwerven, waaronder bijdragen uit regionale, landelijke en Europese fondsen.
- Wij passen de tarievenstructuur voor parkeren aan. Dit betreft onder andere de parkeergarages binnen de historische driehoek. Deze brengen we in lijn met de autoluwe binnenstad.
- Wij maken het parkeerfonds toekomstbestendig en kijken daarbij naar de onttrekkingen die hieruit worden gedaan.
- Wij houden de prioritering en voeding van het structuurfonds tegen het licht.

#073

#samen

#vernieuwend

#duurzaam